

Урматова А.Д.

ЮРИДИКАЛЫК ТЕРМИНОЛОГИЯНЫН ТЕОРЕТИКАЛЫК ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Урматова А.Д.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

A.D. Urmatova

LEGAL TERMINOLOGY AND THEORETICAL PROBLEMS

УДК: 340.1.

Автор бул илимий макаланын алкагында юридикалык терминологиянын теоретикалык проблемаларын караган. «Ченемдик укуктук терминология» түшүнүгү жөнүндөгү маселелер жана жалпы жонунан анын юридикалык терминология менен болгон катышы изилденген.

Негизги сөздөр: термин, терминология, юридикалык термин, аталыштары, юридикалык конструкция, укуктук ченем, укуктук терминдердин унификациясы, юридикалык тил, сөздүк.

В рамках данной статьи рассматриваются юридическая терминология и теоретические проблемы. Исследован вопрос о понятии «нормативной правовой терминологии» и ее соотношении с юридической терминологией в целом.

Ключевые слова: термин, терминология, юридический термин, номинация, юридическая конструкция, норма права, унификация правовых терминов, юридический язык, словарь.

As part of this article discusses the legal terminology and theoretical problems. The question of the notion "normative legal terminology" and its relation to legal terminology in general.

Key words: term, the terminology, the legal term for the nomination, the legal structure, the rule of law, unification of legal terms, the legal language dictionary.

Адамзаттын көп кылымдык жашоосунда өздөрү үчүн белгилүү (норма) ченемдерди жаратуу менен эн маанилүү коомдук мамилелерди жөнгө салууга багытталган тартип-тарбия эрежелерин калыптандырышкан. Мындай айкын көрүнүш, тигил же бул чырчатак (конфликтерди) жагдайларын чечүү үчүн баштаган эле маалыматтарды берүүгө арналган, юридикалык тилдин пайда болушу болуп эсептелген.

Ал эми акыркы жылдарда юридикалык тилдин феномени өзүнө өзгөчө абдан көңүл бурдура баштады. Мындагы мыйзамдык түзүлүштүн техникасы менен тактикасы тармагындагы нормативдик массивди кеңейтүү, ата мекендик мыйзамдык чыгармачылыкта юридикалык тексттин мазмуну жана формаларынын маанисинин олуттуу түрдө өсүшү көп сандаган жаңычылдыктарды жайылтуу менен байланышкан.

Заманбап Кыргызстандын коомдук жашоосунун жарандык мыйзамдардагы өзгөчө мүнөздүү өзгөрүүлөр ошол эле юридикалык жана лексикалык жактан татаал болуп эсептелген нормативдик актылардын тексттеринде байкалган. Мындай жагдайлар кыргызстандын жарандык укугунун негизги талашсыз

жоболорунун эң маанилүү өзгөрүүлөрүнүн натыйжасы болуп саналат.

Заманбап жарандык-укукка тиешелүү болгон демилгелердин жана келишимдердин эркиндигинин башталышын, юридикалык жана өз ара мүлктүк жоопкерчиликтик теңчиликти, жеке иштерге мамлекеттин негизсиз кийлигишүүлөрүн жана жеке менчиктин кол тийбестигин нормативдик чектөөнү жөнгө салуусун, диспозитивдүүлүк жана жарандык укуктарды соттук коргоо социалдык баалуулугун кескин көтөрүү менен калыптанып жаткан укуктук мамлекетте анын колдонуу чөйрөсүн кеңейткен. Өз кезегинде, ата мекендик жарандык укукту жаңыча кодификациялоо (кандайдыр бир убакыттын ичинде басылып чыккан, колдонулуп турган мыйзамды бир түргө келтирүү) жана бүтүндөй нормативдик мейкиндигин өстүрүү менен байланышкан укуктук ченемдерди (норма) мыйзамдуу жол-жоболоштурууну (оформление) табуу жана проблемаларды чечүү жарандык-укуктук тексттердин тилдик өзгөчөлүгүнүн майда-чүйдөсүнө чейин (деталдык) анализ жүргүзүүнү тездетүүнүн себеби болууда [1].

Ошондуктан азыркы учурда ченемди-укуктук актыларынын тилин изилдөө өзгөчө маанилүү болуп эсептелет. Негизги, жарандык-укуктук нормативдик мейкиндиктин тезаурусунун эң эле маалыматтык (информативным) компоненти болуп *юридикалык терминология* эсептелет.

Ар бир юридикалык термин мыйзамдык тексттеги өтө так дал келүүчү түшүнүктү билдирүүгө багытталган белгилүү бир иш-аракеттерди аткарат. Юридикалык терминологияны ар бир нормативдик-укуктук актылардын контекстинде сабагтуу колдоно билүү, мыйзамдын жогорку сапатынын жана анын коомдо жашап кетишинин туруктуулугунун негизи болуп саналат.

Жогоруда айтылгандар жарандык укуктун бир тармагы катары, мыйзам актылары жана жарандык мыйзамдын тексттерине анализ жүргүзүүнүн негизги элементи катары юридикалык терминология изилдөөнүн тандалып алышы шарттайт. Буга байланыштуу заманбап жарандык терминологиянын калыптанышынын илимий булагын табууга мүмкүндүк берген, ошондой эле, колдонулуп жаткан кыргызстандын жарандык мыйзамдарындагы юридикалык терминологиянын иштөөсүн анализдөөгө өзгөчө көңүл буруу менен жарандык-укуктук терминология жаатында мезгил талабына жараша абдан күчтүү комплекстик изилдөөнү жүргүзүү зарылдыгы пайда болот. Себеби, бүгүнкү күнгө чейин

«юридикалык термин» түшүнүгү боюнча бирдиктүү бир аныктама жана мыйзам тексттериндеги бир маанилүү юридикалык терминологияны көрсөтүүнү талап кылууну бөлүп көрсөтүүчү мамилелер жок.

Изилдөөдөгү пайда болгон негизги проблемалар юридикалык терминдик системанын калыптанышы жана ишке ашышы негизинен спектрдик мүнөзгө ээ, мунун негизинде аларда жарандык-укуктук терминология жаатына акцент коюлган жок. Заманбап ченемдик чыгармачылыкта терминдердин мааниси боюнча, анын түшүнүктөрүнүн дал келүүсү, мыйзам тексттериндеги *имплициттиктин бар болушу*, баалоочу түшүнүктөрүнүн колдонулушу, мыйзамдын текстиндеги тилдик катачылык болушу сыяктуулар бүгүнкү күндөгү актуалдуу проблемалардан боюнча калууда. Аягына чейин ченемдик-укуктук актылардагы *дефиницияларды* пайдалануунун өзгөчөлүктөрү изилдене элек, алардын мазмунун анализдөөгө толук кандуу көңүл бөлүнгөн эмес [2,8].

Ошондуктан бүгүнкү күндүн талабына ылайык:

1. «юридикалык термин» түшүнүгүнүн аныктамасы менен юридикалык терминологиянын классификациясын берүү;

2. мыйзамдын тексттеринде көрсөтүлгөн юридикалык терминологияны изилдөө жана анын негизги талаптарын негиздөө;

3. жарандык-укуктук ченемдердеги (норма-гы) жана актылардагы юридикалык терминология боюнча салыштырма-укуктук анализ жүргүзүү, жарандык-укуктук терминология талаачасынын (жаатынын) өнүгүү келечегин (перспективаларын) жана тенденцияларын белгилөө;

4. заманбап жарандык мыйзамдарга тиешелүү юридикалык терминологияны колдонуу, негизги проблемаларын ачып көрсөтүү жана алардын чечүүнүн жолдорун сунуштоо маселлерин изилдөө;

5. жарандык-укуктук мыйзамдын тексттериндеги бар болгон дефинициялардын өтө ыңгайлуу концепциясын иштеп чыгуу;

6. жарандык-укук аралык терминологияны колдонууну жакшыртуунун варианттарын сунуштоо сыяктуу маселелерди кароо зарылдыгын жаратат [3,9].

Мындай маселелер биздин эле көйгөйлөрдөн эмес, буга чейин чет элдик окумуштуулар өз көз караштарын билдирип келишет, айтсак: С.С.Алексеева, В.М.Баранова, С.А.Боголюбова, Н.А.Власенко, Т.В.Губаевой, Н.Н.Ивакиной, О.С.Иоффе, Д.А.Керимова, М.Д.Локшиной, А.Нашиц, А.С.Пиголкина, Е.А.Прянишникова, А.М.Рабец, В.М.Савицкого, Ю.А.Тихомирова, В.С.Толстого, А.А.Ушакова, С.П.Хижняка, А.Ф.Черданцева, Г.Т.Чернобель жана башка ушул сыяктуу окумуштуулардын эмгектерин кароого болот.

Ошондой эле, КРнын жарандык - укуктук терминдеринин мамлекеттик тилде колдонулушу менен байланышкан айрым бир негизги проблемаларды юридикалык илимде комплекстүү изилдөөгө алынуусу керек.

Буга ылайык төмөндөгүдөй маселелер каралышы керек:

- ченемдик-укуктук актылардагы юридикалык терминология боюнча салыштырма-укуктук анализ жүргүзүү;

- заманбап жарандык-укуктук мыйзамдын тексттеринин сапатын жакшыртуу боюнча практикалык сунуштамаларды берүү;

- ченемдик-укуктук актылардын терминдерин укуктун ар кандай тармагында колдонуунун оптималдуу варианттарын сунуштоо менен жарандык – укук аралык терминологиянын (иштөөсүнө) колдонулушуна айрыкча көңүл бөлүү зарыл. Дегеле термин маселесине токтолсок:

1. Юридикалык термин – бул юридикалык тилде колдонулган жана белгилүү юридикалык түшүнүктөрдүн так аталыштары: *сөз же сөз айкашы* болуп саналат.

2. Жарандык мыйзамдардын тексттеринде юридикалык түшүнүктөр менен аларга дал келген терминдердин бузулбай турган байланышы болушу керек, ошондуктан, укуктук ченемдерди формулировкалоодо (так айтууда) ар бир конкреттүү терминдердин мазмунун, анын көрсөтүлгөн түшүнүктөрү менен байланыш денгээлин изилдөө.

3. Мыйзамдын текстиндеги терминдин бир маанилүүлүгү анын бир гана мааниси менен жыйынтыкталбайт, конкреттүү укуктун тармактын (жарандык-укуктук) чегиндеги терминдик бирдиктердин бирдей өздөштүрүү жана бир түрдүү түшүндүрүү.

4. Жарандык-укуктук тексттердеги колдонулуучу ченемдик актыларды, ар бир кызыктар жактарга (каждому заинтересованному лицу) өтө жөнөкөй жана жеткиликтүү болушу үчүн тилдик курулмаларын (конструкциясын) кыскартуу жана экспрессивдик боёлгон терминдерди алып таштоону көзөмөлдөө керек. Кыргыз мамлекеттик тилдик стандартты түзүү, бардык ченемдик чыгармачылык (нормотворческого) процессти ишке ашырууда өтө чоң жардам көрсөтүү менен бирге эле, кыргызстандын лингвистикасынын салттык спецификасын чагылдыруудагы сөздүктөрдүн жыйнагын калыптандырууну жана көрсөтүлгөн бул жыйнакка расмий, мамлекеттик статус берүү менен аны «КРнын мамлекеттик тили жөнүндөгү» мыйзамга тиркеме катары жол-жоболоштурууну сунуштайт.

5. Жарандык-укуктук терминдеринин мамлекеттик тилде колдонулушунун айрым проблемаларын изилдөө үчүн салыштырма-укуктук методу колдонуу абдан эффективдүү болуп саналат. Анын жардамы менен терминологиялык системанын өнүгүү келечегин (перспективасын) жана мыйзам-ченемдүүлүгүнүн калыптануу этаптарын белгилөөгө мүмкүнчүлүк болот.

6. Салыштырма-тарыхый методу колдонуу аркылуу юридикалык терминологиядагы ата мекендик жарандык-укуктук ченемдерди жана актылардын колдонулушун анализдөө менен күн мурунтан алардын окшоштуктарын жана айырмачылыктарын табууга мүмкүнчүлүк берет.

7. Жарандык-укуктук терминологиянын бирден-бир негизги өнүгүү тенденциясы болуп, юридикалык терминологиянын колдонулушунун туруктуулугун камсыздаган терминологиялык улантуучулук эсептелет. Мындай улантуучулук процессин сактоо үчүн аны кыргызстандык ченемдик чыгармачылыгынын башкы принциби кылыш керек.

8. Жарандык-укуктук ченемдик жоболорду калыптандырууда салттык, терминдик бирдиктерден жана терминдик-неолгизмдерден, уңгусу кыргыз тилинин жана башка тилдердин лексикасынын терминдеринен турган айкалышын билдирген терминологиялык балансты сактоо аракет кылууну сунуштайт. Ошондуктан өздөштүрүлгөн терминологияны кыянаттык менен пайдаланбастан, өздөштүрүлгөн сөздөрдү юридикалык илимде иштелип чыккан колдонууга багытталган эрежелерге ылайык пайдалануу керек, себеби, башка тилдеги кандай терминдер жайылтылбасын Кыргызстандын юридикалык тили ар убак өзүн акташы керек.

9. Нормодателдерге жарандык мыйзамдагы юридикалык терминологияны колдонуу менен байланышкан тилдик ченемдерди бузбастан мыйзамдын тилдик маданиятынын жогорку деңгээлине жетүүгө аракет кылышы керек. Бул процесске ыкташуу үчүн бирдиктүү лингво-юридикалык изилдөөнү өздөштүрүү керек.

10. Жарандык-укуктук терминологиянын так аныктамаларын жайылтуу үчүн атайын юридикалык терминдердин орфографиялык сөздүгүн түзүш керек жана ал Сөздүккө мамлекеттик статус берүү менен аны элге, керектүү жерлерге жайылтыш керек [4,5]

Жыйынтыктап айтканда, ченемдик-укуктук терминдеринин мамлекеттик тилде колдонулушунун айрым проблемалары боюнча юридикалык терминдерди укук актыларынын тексттеринде туура пайдалануу менен бирдиктүү терминдик системаны өнүктүрүүгө шарт түзүү маселелери каралууга тийиш.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили жөнүндө мыйзам.-Бишкек-2004.
2. К.К.Юдахиндин орусча-кыргызча сөздүгү.- Москва-1957-ж.
3. Русско-кыргызский толковый терминологический словарь юридических терминов и понятий.-Бишкек, 2006-ж.
4. Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза кодекси.- Бишкек,1997-ж.
5. Кыргыз Республикасынын жазык-процесстик кодекси.- Б.: Алтын тамга, 2007-ж.
6. Кыргыз Республикасынын жарандык кодекси.-биринчи жана экинчи бөлүктөр.-Академия, 2013-ж.
7. Кыргыз Республикасынын Конституциясы.-Академия, 2010-ж.
8. Синюков Н.В. Российская правовая система. - Саратов: Полиграфист, 1994. - С. 82 - 83.
9. Александров А.С. Юридическая техника – судебная лингвистика – грамматика права//Проблемы юридической техники. Нижний Новгород, 2000.
10. Туранин В.Ю. Юридическая терминология и проблемы ее использования в нормотворческой деятельности / Под ред. д.ю.н., проф. Рабец А.М. - Белгород: Изд-во БелГУ, 2001. - 84 с.

Рецензент: д.ю.н. Ганиева Т.И.